

Раціонального використання та охорони земель, - основа сталого розвитку

Лектор проф. Купріянич І.П.

План лекції

---

1. Політика Європейського Союзу у сфері охорони земель
2. Основні засади державної екологічної політики України

---

1. Політика Європейського Союзу у сфері охорони земель

**міжнародні документи і програми в яких
представлені шляхи збереження навколишнього
природного середовища та поступового переходу
його на шлях сталого розвитку**

- ☐ Програма дій «Порядок денний XXI століття» Ріо-де-Жанейро (1992р.)
- ☐ Стале управління земельними, водними і генетичними ресурсами ЄК., ФАО (2006р.)
- ☐ Стратегічна програма захисту ґрунтів. ЄК., ФАО (2009р.)
- ☐ Оновлена Всесвітня ґрунтова хартія. ФАО (2014.)
- ☐ Резолюція "Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року" (2015)

міжнародні природоохоронні конвенції

- ❑ Конвенція ООН про охорону біологічного різноманіття (1992р.)
- ❑ Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (1994р.)
- ❑ Конвенція ООН про боротьбу з опустелюванням (1994р.)
- ❑ Європейська ландшафтна конвенція (2005 р.)

завдання законодавства ЄС про охорону земель

регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів

забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище

збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною

завдання законодавства ЄС про охорону земель

регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів

забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище

збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною

принципи охорони земель та регулювання антропогенного навантаження на ландшафти

обов'язковість дотримання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;

гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;

екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень з питань охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, зокрема земельних;

принципи охорони земель та регулювання антропогенного навантаження на ландшафти

широкого впровадження новітніх технологій щодо ефективного та раціонального використання земельних ресурсів;

збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів;

науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук;

принципи охорони земель та регулювання антропогенного навантаження на ландшафти

формування у населення екологічного світогляду;

науково-обґрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на земельні ресурси і навколишнє природне середовище в цілому;

безоплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності;

принципи охорони земель та регулювання антропогенного навантаження на ландшафти

стягнення збору за забруднення земельних ресурсів та погіршення їх якості, компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

вирішення питань охорони земель та використання природних ресурсів в цілому з урахуванням ступеня антропогенної змінності територій, сукупної дії факторів, що негативно впливають на екологічну обстановку;

поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі охорони земель

На можливість вирішувати існуючі екологічні проблеми та запобігати виникненню нових впливають наступні складові:

1

стабільність законодавства з раціонального використання та охорони земель;

2

відсутність прогалів в існуючому законодавстві;

3

наявність чіткої екологічної політики на всіх рівнях управління;

4

ефективність державного управління в системі державних органів природоохоронної діяльності;

5

ефективність правової діяльності.

Індикатор сталого розвитку

кількісне представлення певної характеристики одного або більше вимірів розвитку, яке дозволяє оцінювати прогрес, підвищувати ефективність і дієвість прийняття рішень за допомогою спрощення й агрегування великих об'ємів інформації для зручного прийняття управлінських рішень.

Індикатори екологізації сільськогосподарської діяльності

- ☐ *ступені деградації та захисту земель;*
- ☐ *продуктивність земель;*
- ☐ *індекс середньомісячної кількості опадів по країні;*
- ☐ *відсоток зрошуваних земель;*
- ☐ *інтенсивність використання лісових ресурсів;*
- ☐ *зміни у кількості лісових насаджень;*
- ☐ *відсоток засолених та заболочених ґрунтів;*
- ☐ *відсоток біологічних видів, що перебувають під захистом;*
- ☐ *емісія газів, які зумовлюють парниковий ефект;*

Індикатори екологізації сільськогосподарської діяльності

- ❑ *кількість внесених пестицидів і добрив;*
- ❑ *енергоємність сільськогосподарського виробництва;*
- ❑ *рівень децентралізованого управління природними ресурсами;*
- ❑ *обсяги суспільних витрат на сільськогосподарську освіту;*
- ❑ *частки земель і лісів, що перебувають під захистом, у загальних їх обсягах*
- ❑ *відсоток населення, що живе за межею бідності у зонах богарного землеробства;*

Індекси сталого розвитку

Оцінювана сфера

Приклади

Індекси інновацій, знань і технологій

Інноваційний індекс / Innovation Index
Загальний індикатор науки і технології / General Indicator of Science and Technology

Індекси розвитку

Індекс розвитку людини / Human Development Index
Індекс сталого й економічного добробуту / Index of sustainable and economic welfare

Ринкові індекси

Дійсні заощадження / Genuine Savings
Зелений чистий національний продукт / Green Net National Product

Зведені індекси сталості для промисловості

Метод G-рахунку / G score method
Зведений індекс ефективності сталості / Composite Sustainability Performance Index

Інвестиційні індекси
Рейтингові індекси
Індекси керування активами

Глобальні індекси сталості DJSI та SAM / Dow Jones sustainability group indices and Sustainable Asset management
Корпоративний індекс сталості / Bovespa Corporate Sustainability Index

Продуктові індекси

Індекс життєвого циклу / Life Cycle Index
Індекс сталості продукту / Ford of Europe's Product Sustainability Index

Індекси сталості міст

Індекс розвитку міста / City Development Index
Індекс міської сталості / Urban Sustainability Index

Індекс людського розвитку (ІЛР)

*Human Development Index,
HDI*

інтегральний показник, що розраховується щорічно для міждержавного порівняння і вимірювання

рівня життя,

овідченості,

довголіття та ін,

як основних характеристик

людського потенціалу

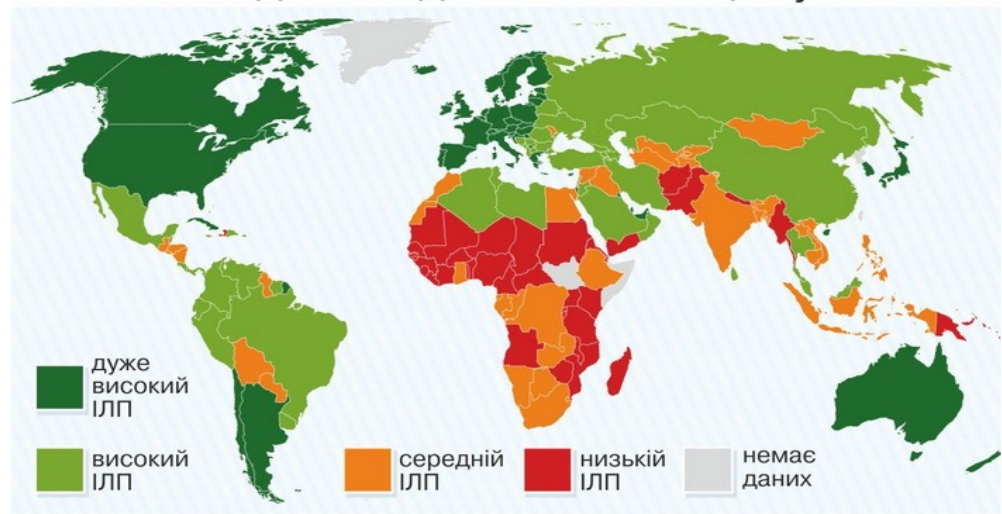
досліджуваної території. Він

є стандартним інструментом

при загальному порівнянні

рівня життя різних країн і

регіонів.

Топ-10 країн світу

місце	країна	динаміка*
1	Норвегія	●
2	Австралія	●
3	Швейцарія	▲ +6
4	Нідерланди	●
5	США	▼ -2
6	Німеччина	▼ -1
7	Нова Зеландія	▼ -1
8	Канада	▲ +3
9	Сингапур	▲ +3
10	Данія	▲ +3

Місце України у світі

місце	країна	динаміка*
20	Франція	●
33	Естонія	●
35	Литва	▲ +6
36	Польща	▲ +4
53	Білорусь	▼ -3
57	Росія	▼ -2
70	Казахстан	▼ -1
79	Грузія	▼ -7
83	Україна	▼ -5
114	Молдова	▼ -1

*В порівнянні з минулим роком: ▲ +1 – ріст; ▼ -1 – падіння; ● – без змі

Лжерелло: Human Development Index 2014

© Ukrainian Media Servic

Індекс екологічної сталості (Environment Sustainability Index, ESI- 2005)

кількісно визначає ймовірність, з якою країна буде здатна зберігати наявні ресурси навколишнього природного середовища протягом наступних десятиліть та оцінює потенціал країни по запобіганню екологічній деградації. Індекс побудований за схемою

«змінна величина – індикатор – компонент - індекс».

Україна за ESI-2005 займає 108 позицію із 146 оцінюваних країн.

Індекс екологічної ефективності EPI Environmental Performance Index.

Індекс екологічної ефективності вимірює показники національного та світового захисту екологічного здоров'я (захист здоров'я людей від несприятливих факторів навколишнього середовища, викликаних діяльністю людини) та життєздатністю екосистем (захист екосистем і використання ресурсів).

Індекс екологічної ефективності EPI

Environmental Performance Index

Оцінюється

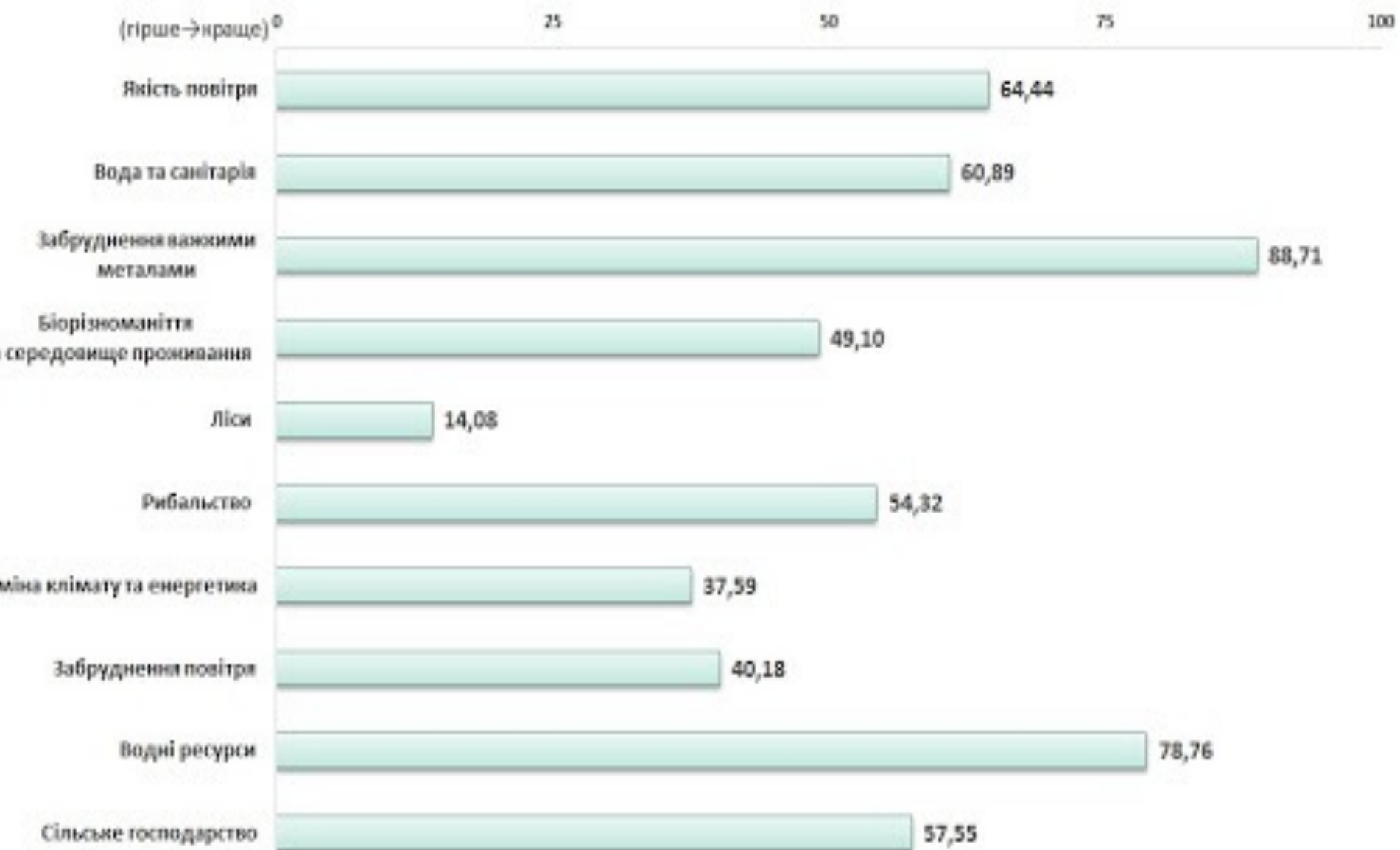
- ☐ *сільське господарство;*
- ☐ *якість повітря;*
- ☐ *біорізноманіття;*
- ☐ *клімат та енергетика;*
- ☐ *ліси;*
- ☐ *рибні запаси;*
- ☐ *вплив на здоров'я;*
- ☐ *водні ресурси;*
- ☐ *вода та санітарія.*

РЕЙТИНГОВІ ПОЗИЦІЇ УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ КРАЇН СВІТУ ЗА ІНДЕКСОМ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ 2018

ЗНАЧЕННЯ 10 ОСНОВНИХ КАТЕГОРІЙ ІНДЕКСУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ УКРАЇНИ

*набрано пунктів зі 100

Зміна клімату та енергетика

Якість повітря

Вода та санітарія

Водні ресурси

Сільське господарство

Ліси

Рибальство

Біорізноманіття та
середовище проживання

2016
(за підсумками 2015)

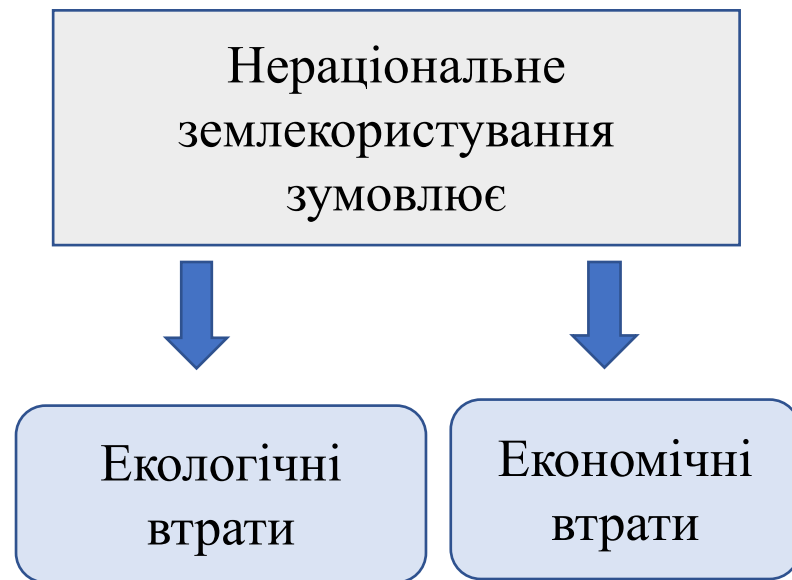
2018
(за підсумками 2017)

---

2. Основні засади державної екологічної політики України

Оцінка стану та використання земельних ресурсів у процесі господарської діяльності

еколого-економічний аналіз використання земельних ресурсів

своєчасне виявлення можливих екологічних проблем

запровадженню необхідних заходів щодо їх усунення

Охорона земель і ґрунтів

Водною та вітровою ерозією уражені близько 57 % території України, понад 12 % території держави зазнають підтоплення.

За різними критеріями забрудненими є близько 20 % земель України. Щороку фіксується майже 23 тисячі випадків зсувів. Унаслідок абразії руйнується до 60 % узбережжя Азовського і Чорного морів та 41 % берегової лінії дніпровських водосховищ.

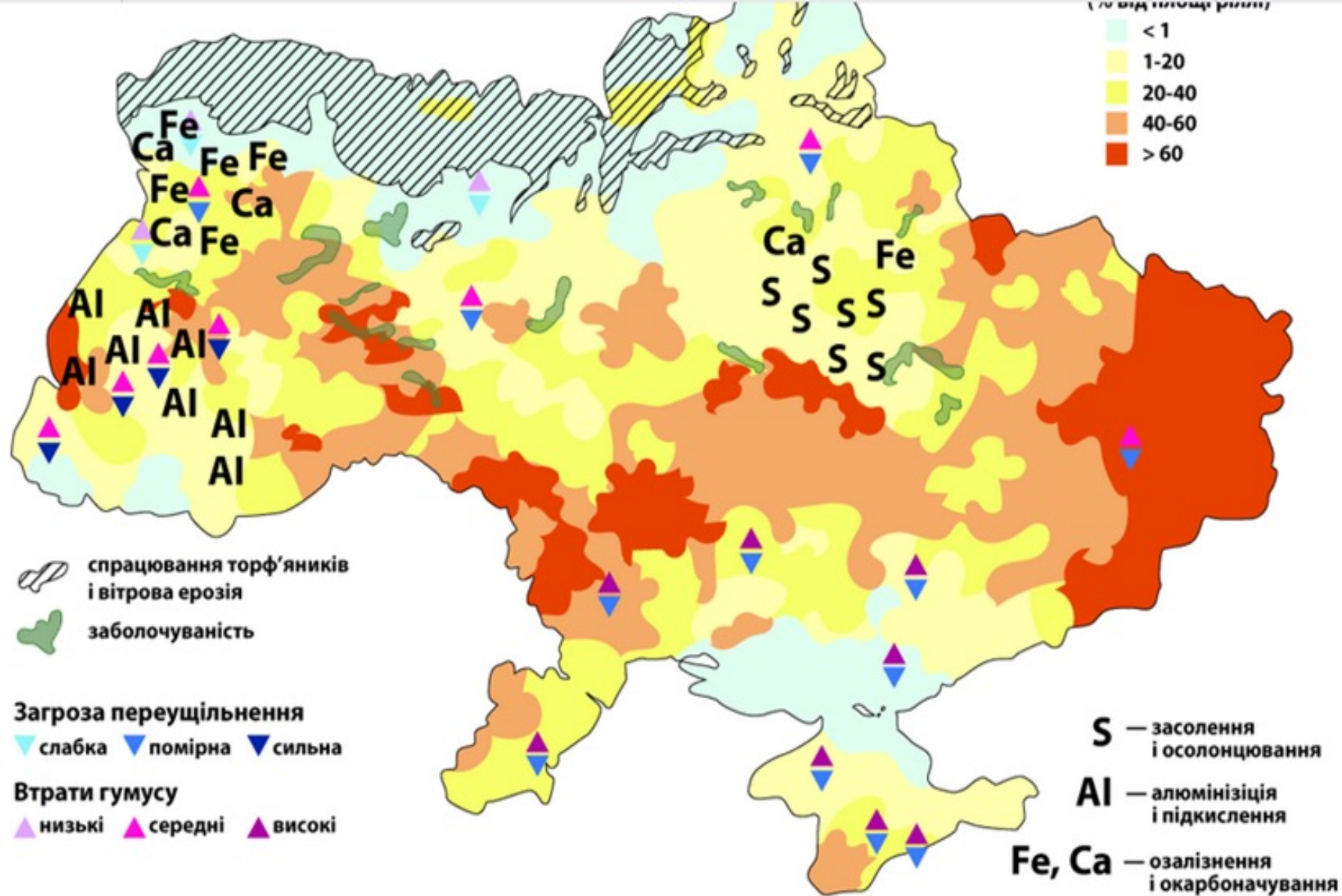
Більш як 150 тисяч гектарів земель порушені внаслідок гірничодобувної та інших видів діяльності.

Кількість підземних і поверхневих карстопроявів становить близько 27 тисяч.

Тип деградації ґрунту	% від площі ріллі (32 млн га)
Втрата гумусу й поживних речовин	43
Переущільнення	39
Замулення й кіркоутворення	38
Водна ерозія площинна	17
Підкислення	14
Заболочування	14
Забруднення радіонуклідами	11,1
Дефляція, втрата верхнього шару ґрунту	11
Забруднення пестицидами й іншими органічними речовинами	9,3
Забруднення важкими металами	8
Засолення, підлюговування	4,1
Водна ерозія, утворення ярів	3
Побічна дія водної ерозії (замулення водоймищ)	3
Зниження рівня денної поверхні	0,35
Деформація земної поверхні вітром	0,35
Аридизація ґрунту	0,21
Запечатані ґрунти (під забудовою)	4,4
Біологічна деградація	-

Зниження родючості ґрунтів від дії негативних факторів

(середні дані для орних ґрунтів України, на прикладі зернових колосових культур)

Охорона лісів

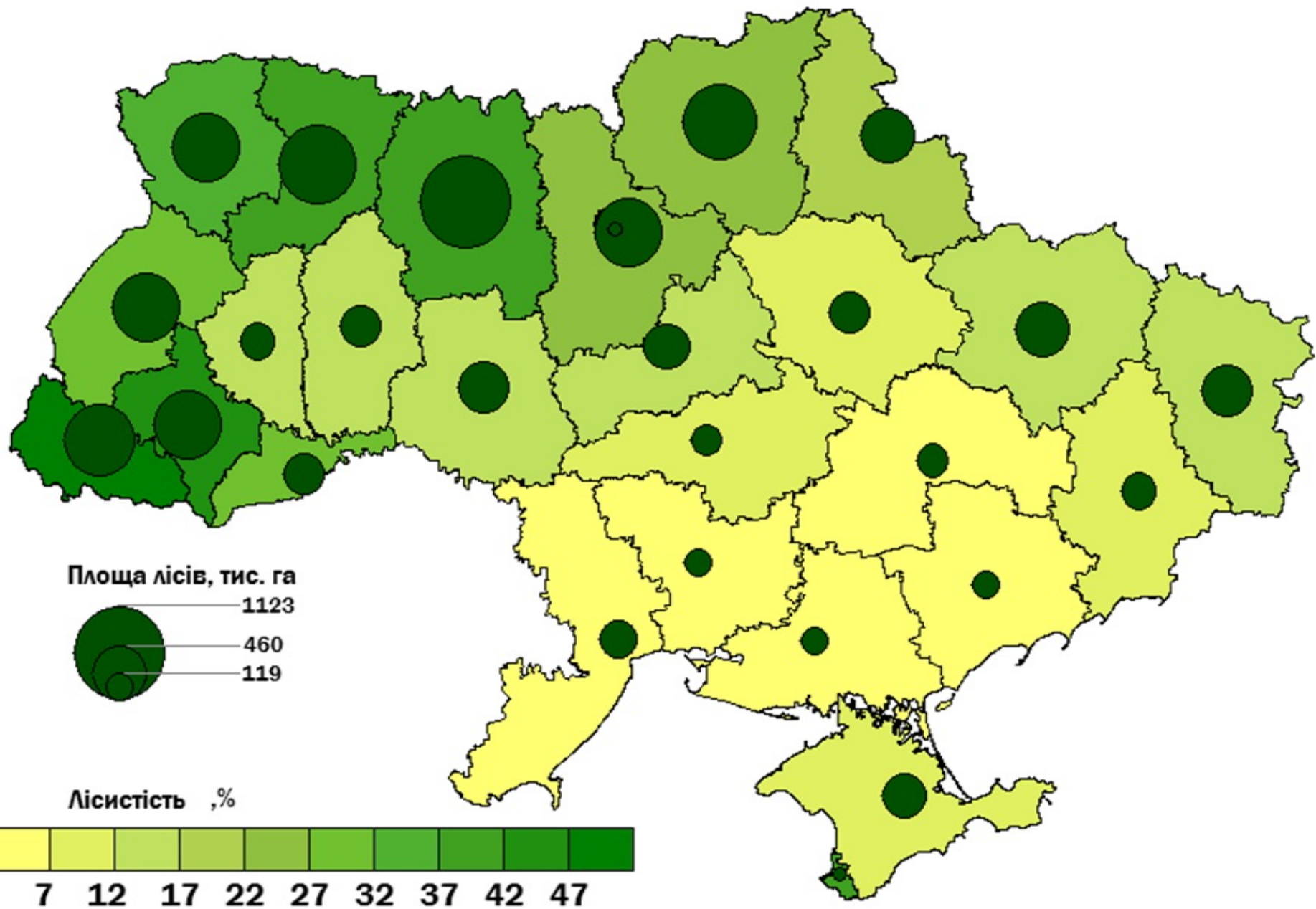
Лісистість становить 15,9 % території України

Ліси на території держави розміщені нерівномірно, від 3,7 % у Запорізькій до 51,4 % у Закарпатській областях.

Оптимальним, за європейськими рекомендаціями, є показник лісистості 20 % для досягнення якого необхідно створити більше двох мільйонів гектарів нових лісів.

Ліси та лісовкриті площі у 2019 р

Основними причинами виникнення

проблем у лісовій сфері є :

- ☐ недосконалість системи управління та розвитку лісового господарства,
- ☐ відсутність правових та економічних механізмів, стимулювання запровадження природозберігаючих технологій,
- ☐ недосконалість податкової бази, а також нечіткість визначення правового статусу щодо управління землями під полезахисними лісовими смугами.

Охорона надр

В Україні виявлено понад 20 тисяч родовищ і рудопроявів з 95 видів корисних копалин, з яких близько 8 тисяч родовищ мають промислове значення і обліковуються Державним балансом запасів корисних копалин.

Більшість корисних копалин в Україні видобувають у межах кількох головних гірничопромислових регіонів

- ☐ Донецького,
- ☐ Криворізько-Нікопольського,
- ☐ Прикарпатського.

Довготривале інтенсивне видобування надр у цих регіонах призвело до істотних змін геологічного середовища та виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру.

ОСНОВНІ РОДОВИЩА КОРИСНИХ КОПАЛИН УКРАЇНИ

Охорона надр

Головними чинниками негативного впливу є:

- ☐ надзвичайно висока концентрація гірничих підприємств,
- ☐ високий рівень виробленості переважної більшості родовищ,
- ☐ нелегальне видобування бурштину у значних масштабах, що призвело до порушення екосистем,
- ☐ недостатній обсяг фінансування робіт, пов'язаних із зменшенням впливу на навколишнє природне середовище, зумовленого розробкою родовищ та непроведенням рекультивації вироблених ділянок, передусім Полісся.

Наслідки незаконного видобутку бурштину в Україні

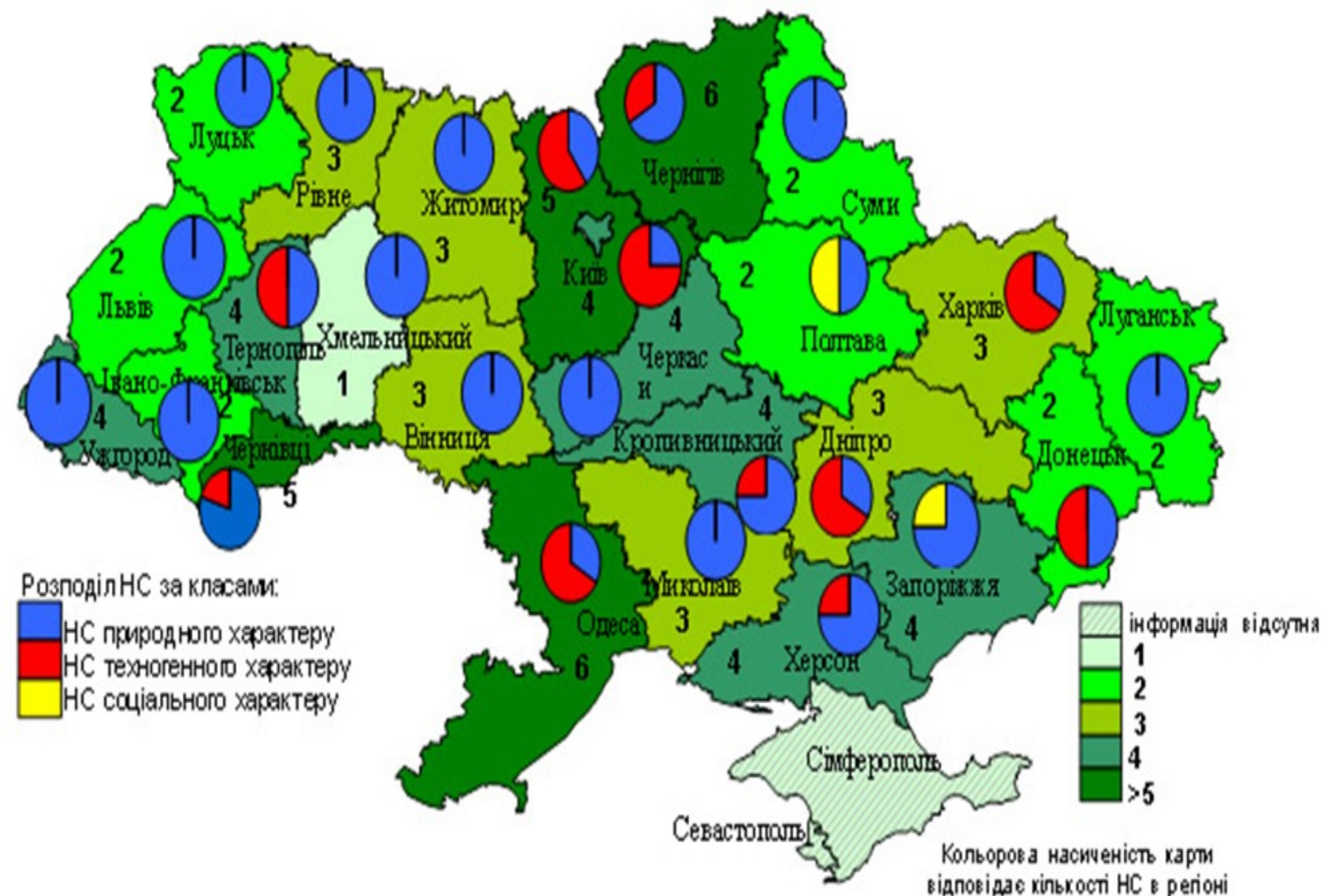
Надзвичайні ситуації

Основними причинами виникнення техногенних аварій і катастроф та посилення негативного впливу внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру в Україні є:

- ☐ застарілість основних фондів, зокрема природоохоронного призначення,
- ☐ великий обсяг транспортування, зберігання і використання небезпечних речовин,
- ☐ аварійний стан значної частини мереж комунального господарства,
- ☐ недостатня інвестиційна підтримка процесу запровадження екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, насамперед у металургійній, хімічній, нафтохімічній галузях та енергетиці;

Надзвичайні ситуації

- ❑ зростання загрози катастрофічних повеней у Карпатах,
- ❑ істотні зміни стану геологічного середовища, зумовлені закриттям нерентабельних гірничих підприємств,
- ❑ масштабних пожеж на торфовищах,
- ❑ підтоплення територій,
- ❑ розширення аридної зони південного регіону,
- ❑ підвищення частоти та тривалості посух, висихання річок та водойм Причорномор'я, Приазов'я, включно з лиманами,
- ❑ перетворення степів південного регіону на пустелі, затоплення прибережних територій та гостру нестачу питної води в центральних, південних і східних регіонах України.

Зона відчуження і зона безумовного (обов'язкового) відселення

Земельні, водні та лісові ресурси зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення, які виконують функцію природного бар'єра на шляху розповсюдження радіоактивного забруднення за їх межі, потребують постійного контролю, використання з дотриманням вимог радіаційної безпеки.

Екологічні проблеми Донбасу

Основними загрозами є:

- ☐ затоплення шахт та можливість виходу токсичних шахтних вод на поверхню, проникнення у підземні води;
- ☐ загроза потрапляння їх до річки Сіверський Донець та Азовського моря;
- ☐ припинення роботи очисних споруд та пошкодження сховищ токсичних та радіоактивних відходів;
- ☐ пошкодження територій природно-заповідного фонду; забруднення атмосферного повітря та ґрунтів хімічними продуктами внаслідок вибухів боєприпасів;
- ☐ знищення ландшафтів та рослинності у зв'язку з використанням військової техніки та будівництвом оборонних споруд;
- ☐ знищення значних площ лісів унаслідок викликаних воєнними діями пожеж та неконтрольованих рубок.

Проблема відходів та сміттєзвалищ в Україні

на території України налічується:

6,5 тис.
санкціонованих
полігонів

12
тис. м²

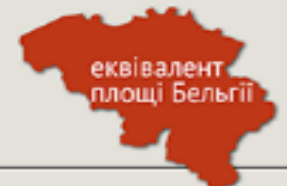

еквівалент
площі Кіпру

35 тис.
стихійних
сміттєзвалищ

30
тис. м²

еквівалент
площі Бельгії

2%
території
України

25% полігонів
не відповідають
нормам
екологічної
безпеки

Норма ЄС –
не більше
500 полігонів
на країну

17 млн тонн сміття в Україні
викидається щорічно (побутового,
промислового, викидів)

утилізується
лише до 5%
побутового
сміття та
до 30%
промислового

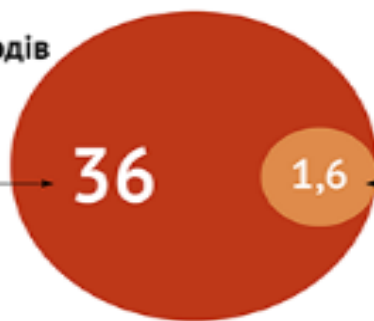

60% мешканців
приватних будинків
не мають доступу
до централізованого
вивезення відходів

250 кг побутового сміття – в середньому
щорічно викидає кожен українець

млрд тонн відходів
накопичено
на території
України

млрд тонн –
потенційно
небезпечні
відходи

3 4-х сміттєспалювальних заводів в Україні
працює лише київський «Енергія»
(який спалює до 25% сміття м. Києва)

У світі налічується 2,5 тис.
сміттєспалювальних
заводів: 100 в Японії,
70 в Німеччині

50% сміття
м. Києва
вивозиться
на полігон
№5 під
Обуховом

28% сміття в Києві
переробляється
(найвищий відсоток по Україні)

У Швеції
переробляють
до 90% сміття

Якість атмосферного повітря

Основні забруднювачі атмосферного повітря

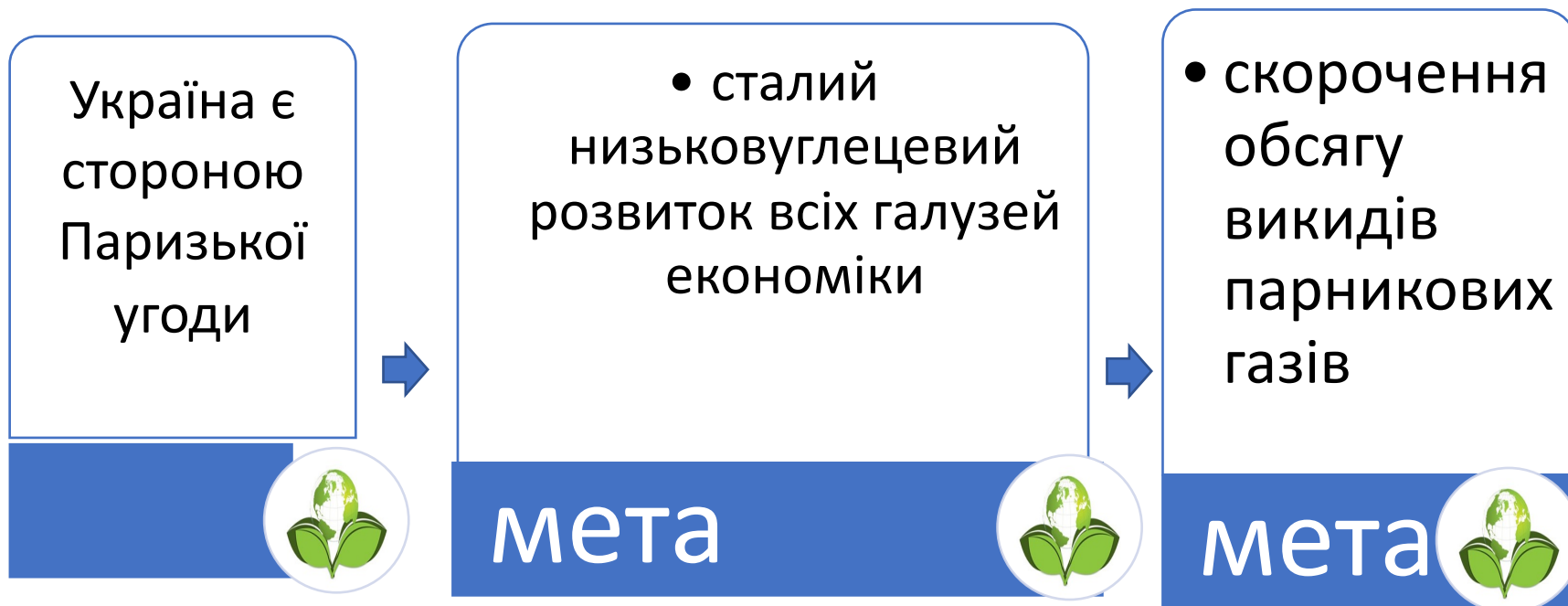

підприємства добувної і переробної
промисловості, теплоенергетики, автотранспорт

Дві третини населення країни проживає на територіях, де стан атмосферного повітря не відповідає гігієнічним нормативам, що впливає на загальну захворюваність населення.

Зміна клімату

Основними джерелами викидів парникових газів в Україні є промисловість, енергетика і транспорт.

Охорона вод

Основні проблеми:

1

Внаслідок токсичного, мікробіологічного та біогенного забруднення відбувається погіршення екологічного стану річкових басейнів, а також прибережних вод та територіальних вод Чорного і Азовського морів.

2

Підземні води України в багатьох регіонах за своєю якістю не відповідають установленим вимогам до джерел водопостачання, що пов'язано передусім з антропогенним забрудненням, а інтенсивне їх використання призводить до виснаження горизонтів підземних вод.

Основні джерела забруднення водою

Біологічне та ландшафтне різноманіття

ПЛОЩА ПЗФ ВІД ПЛОЩІ УКРАЇНИ

- 11 указів розроблених Мінприроди
- більшість нових територій є об'єктами Смарагдової мережі

Основну загрозу біологічному різноманіттю становлять діяльність людини та знищення природного середовища існування флори і фауни.

катастрофічне зменшення площі територій водно-болотних угідь, степових екосистем, природних лісів, яке відбувається внаслідок розорювання земель, вирубування лісів з подальшою зміною цільового призначення земель

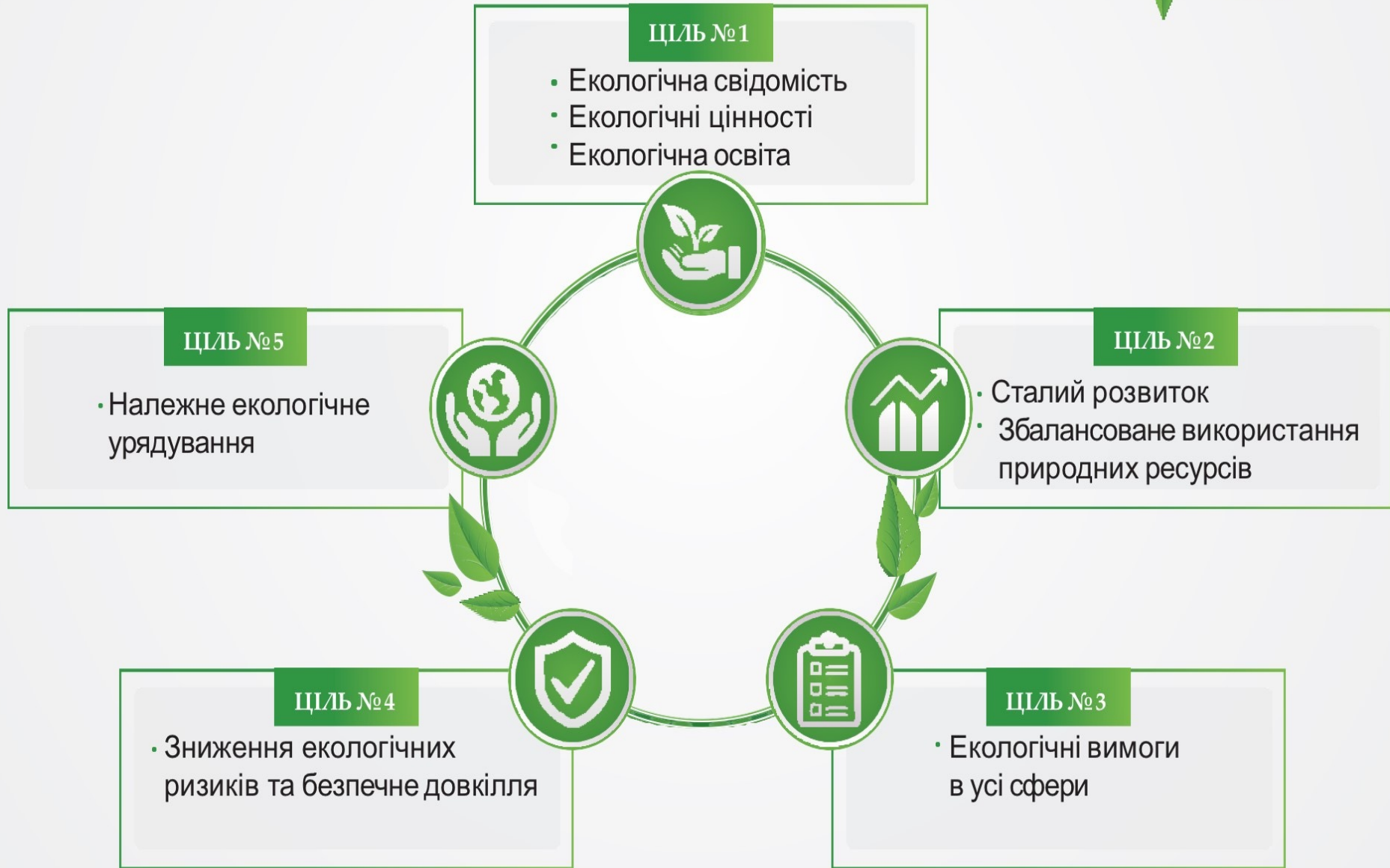

осушення або обводнення територій, промислового, житлового та дачного будівництва тощо.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ТА СТАН ДОВКІЛЛЯ

СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ НА ПЕРІОД ДО 2030 РОКУ

2020 РІК

Темпи погіршення екологічної ситуації уповільнилися

Запроваджені європейські екологічні норми та стандарти

Кращі системи екологічного моніторингу

Ринкові механізми для озеленення економіки

2025 РІК

Екологічна ситуація стабілізувалася

Поведінка громадян та суспільства більш екологічно дружня

Закріплені зміни у державному управлінні

2030 РІК

Стан довкілля суттєво покращився

Держава, громадськість та підприємства розвивають екологічно-ефективні партнерства

Економіка – «зелена», ресурсоефективна, маловідходна та низьковуглецева

НОВА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА – ЦЕ КОНТРОЛЬ ЗА ЗАБРУДНЕННЯМ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА, ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ДЛЯ НАС ТА НАСТУПНИХ ПОКОЛІНЬ

Комплексне вирішення екологічних проблем потребує злагоджених дій різних урядових інституцій.

Оновлену Стратегію державної екологічної політики підготовлено для того, аби визначити основні стратегічні цілі та завдання для зменшення екологічних ризиків та негативних наслідків від усіх видів людської діяльності.

В результаті прийняття законопроекту ми зможемо отримати: чистіше повітря, чистіші ріки і озера, роздільний збір відходів, вітрові та сонячні електростанції, більше лісів та захищених природних ділянок.

Висновки

Основними інструментами реалізації національної екологічної політики є:

міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін; оцінка впливу стратегій, програм, планів на стан навколишнього природного середовища; удосконалення дозвільної системи у сфері охорони навколишнього природного середовища; екологічна експертиза та оцінка впливу об'єктів екологічної експертизи на стан навколишнього природного середовища; екологічний аудит, системи екологічного управління, екологічне маркування; екологічне страхування; технічне регулювання, стандартизація та облік у сфері охорони навколишнього природного середовища, природокористування та забезпечення екологічної безпеки; законодавство у сфері охорони навколишнього природного середовища; освіта та наукове забезпечення формування і реалізації національної екологічної політики; економічні та фінансові механізми; моніторинг стану довкілля та контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки; міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Рекомендована література:

1. Закон України про охорону земель. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>
2. Позиції України в рейтингу екологічної ефективності у 2018 році.
<https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2019/ukraine-ranks-mid-table-in-undps-2019-human-development-report.html>
3. Індекс екологічної ефективності. https://www.idss.org.ua/ukr_index/ukr_index
4. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року». Режим доступу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
5. Солов'яненко Н. Наукові засади раціонального використання земельних ресурсів та охорона навколишнього при-родного середовища на шляху до європейської інтеграції / Н.Соловяненко //Землевпорядний вісник. – 2014. – No 6. – С. 38-42.